

MÉG EGYSZER A KORONCZAI CSATÁRÓL S GRÓF FORGÁCH SIMON TÁBORNOKRÓL.

(Egy rajz melléklettel.)

A Hadtörténelmi Közlemények 1890-iki évfolyama IV-ik füzetében (445—458. l.) közöltem a koronczi csatáról (1704 június 13.) magyar részről írott egykorú jelentéseket, a szükséges jegyzetekkel, magyarázatokkal kísérve. Most azon helyzetben vagyok, hogy ezeket még kettővel — szintén eleddig ismeretlenekkel — megtoldhatom s a csata harczfelállítása hasonlóképen egykorú rajzának hű másolatával illusztrálhatom.

A két, magyar nyelvű jelentés elseje *b. Andrassy István* tábornoktól, a koronczi vagy győr-szemerei csatában a kurucz hadak jobbszárnyának vezérétől, tehát nemcsak szemtanútól, de a harczintézők egyikétől, másodika pedig Forgách tábornok bizalmas titkárától, a Koronczonál szintén személyesen jelen volt *Dobay László* nógrádmegyei libercei nemestől való. Nem közvetlenül a harcz lezajlása után írtak ugyan, hanem mégis nem nagy idővel, nevezetesen három évvel utána, a mikor íróiknak a részletek — melyekről azután is sokszor nyílt alkalmuk beszélni — még élénk emlékezetükben valának. Ennélfogva ezek a jelentések tagadhatatlan érdekekkel bírnak; azonban, hogy helyesen ítéleshessük meg őket: számba kell vennünk a körülményeket, a helyzetet a melyben, s a célzt a melylyel papirosra vettettek.

Mikor 1706 október havában gr. Starhemberg Guido cs. fővezér a kuruczoktól birt Esztergom várát s városát ostromolta: e helyet Rákóczi — mint Emlékirataiból tudjuk — az által igyekezett fölmenteni s az ellenséget alóla elvonni, hogy gr. Forgách Simon tábornokot válogatott, erős hadtesttel és De Rivière francia hadmérnök-alezredes parancsnoksága alatti megfelelő tűzérsséggel,

bomba-mozsarakkal, faltörő ágyúkkal, a császári hadsereg élelmi tárait magában foglaló Pozsony városa s vára ostromára indítá; sőt ezen utóbbinak csellel való elfoglalására Riviére — a ki nem rég ott raboskodván, a vár gyöngéit kitanúlta — sikeres módot mutatni nemcsak ígérkezett, de ennek végrehajtására személyesen ajánlkozik.

Minő parancsesal hagyá meg e nagyfontosságú vállalat foganatosítását a fejedelem Forgáchnak: ugyancsak e folyóirat múlt évi folyamában (109. l.) közzé tettük. A maga feje után járó, szeszélyes és gyakorta engedetlen tábornok azonban Pozsonyt, miért, miért nem? még csak meg sem kísérlé, — hanem a szüretelési adót ezen város hatóságától bekés úton beszedve, — Riviérenek nem kis bosszúságára, gyorsan tovavonúlt Pozsony alól, betört Austriába, Zistersdorf várát, városát megbombáztá, bevette, földülatta s ott környékén és Morvában portyáztatott, zsákmányoltott. Kárt ugyan ezzel a császár örökös-tartományainak s egy némely bécsi ministernek, a kiket személyesen gyűlölt vala, elegendet okozott: azonban az ő austriai, morvai dúlásaiért Starhemberg Esztergom vívását abban nem hagyta, sőt azt el is foglalá.

Az országnak e nevezetes városa, a dunai közlekedésnek jelentékeny őrhelye ekként, a kuruczoknak nem csekély hátrányára kezökből kiesett, s így a nyári hadjárat egyik legfőbb vívmánya oda volt. E veszteség, a Riviére által mutatott kedvező alkalom könnyelmű elszalasztása s a világos parancs mellőzése Rákóczit rendkívül bántotta; annyira, hogy elhatározá Forgáchot, a kinek különben is sok volt már a rováson, e tetteért szigorúan felelősségre vonni, már csak azért is, hogy a tábornokoknak, hadi rendeletei szoros megtartása tekintetében, eclatáns példát mutasson s őket kifogástalan engedelmességre szoktassa. Legkivált a gögös mágnás-tábornokokkal volt ezt szükség éreztetnie. Parancsot adott tehát gr. Esterházy Antalnak, hogy a Forgách-féle hadosztály vezényletét e tábornoktól vegye át; Forgáchot pedig udvarához hívatta. Ez 1706 november közepén történt; a mikor is az udvarnál jelentkező Forgáchtól Vay Ádám udvari marsal által kardját elvétetvén, a tábornokot fogságra vetteté, eleinte Krasznahorkán, Lőcsén, aztán Szepesvártt.

A hatalmas, büszke főúr elfogatása óriási sensatiót keltett

országszerte; okát találhatta mindenki, és mert a grófnak múltja, sajátos szelleme, viselete s meggondolatlan — főként poharazás közben gyakorta nagyon is szabadon nyilatkozó — beszédei mindenfele gyanúkra szolgáltatnak alkalmat, a legtöbben árulást rebesgetnek vala. Maga Forgách pedig az általa egy párszor érzékenyen megsértett fővezér gr. Beresényi bosszúállásának tulajdonítá szomorú sorsra jutását — teljesen alaptalanul. Hánykódó szelleme fogságában is — mely eleinte nem volt szigorú — mindegyre háborgott, nyugtalanzkodott; s megaláztatását békén tűrni nem akarva, nem tudva: őrei elnézését szökési kísérletre használá föl. Egy éjszaka szobája ablakából valami hitvány kötélén le akart bocsátkozni a várból, — a mely mivel a lengyel határokhoz közel fekszik: azt beszélték, hogy ezen országba igyekezett volna kimenekülni. A kötél azonban elszakadván, a testes ember a várfal alatti sziklára zuhant, oly szerencsétlenül, hogy egyik lábát kifecszamította s tapodtat sem bírt helyéből mozdulni. Kapunyitás előtt a hajnali czirkáló örök ott találták őt csaknem félholtan a bástya tövében. Egész életére sánta maradt ezen eséstől.

Forgáchnak e menekvés kísérlete szeget ütött az emberek fejébe, s úgy látszik, gyanút keltett ellene most már magánál a fejedelemnél is. A ki is, mihelyt a tábornok valamivel jobban lön: biztos helyre, Munkács várába szállíttatá őt, — onnan csak nem fog megszökhetni! Fogságát is szigorúvá változtatták s nagy gondal őrítették ezentúl. Rákóczi egyszersmind, hogy a fogoly hadvezér ügyet az országtanács s esetleg a hadi törvényszék elé vihesse, — elrendelé, 1707 elején, az adatok gyűjtését perében; tanúkat hallgattatott ki viselt dolgairól, elejtett szavairól, czélzatos beszédeiről, elejétől fogva; tanúkat, kik azelőtt Forgách mellett, vagy vezénylete alatt, környezetében valának alkalmazva. *Ekkor, ily viszonyok között tértek aztán vissza a sok szóbeszédre alkalmat adott koronczai csata ügyére is, az első kérdő pont következtében, mely egyenesen erre vonatkozott.*

Ily czélból, ily körülmények között hallgattattak ki többek közt *Andrássy István* tábornok is, és a volt titkár *Dobay*.

Ezeket szükséges volt előrebocsátanunk, hogy vallomásaik értékét tárgyilagosan mérlegelhessük. Aminthogy különösen *Andrássy* vallomásaiban bizonyos animozitást, bizonyos elpalás-

tolhatlan czélzatosságot látunk egykori elbizakodott, büszke előjárója, a most oly szerencsétlen állapotra jutott tábornok ellen, mint majd alább és részben már kísérő jegyzeteinkben is, kimutandjuk. Azonban ezek mellett is — vagy épen ezekkel együtt — Andrássy nyilatkozatai speciális tárgyunkra, a koronczai harc körülményeire s lefolyására nézve nagyon érdekesek, mert ezeket új világitásban mutatják, új részleteket tartalmaznak, avagy némely már ismerteket más színben tüntetnek elő. De észrevételeinket czélszerűbbnek tartjuk magának az okiratnak közlése után tenni meg.

I.

Br. Andrássy Istvánt 1707 sept. 14-én, Zemplén vármegye Tőke-Terebes mezővárosában — melynek kastélyában az udvar ekkor az őszi vadászatok kedvéért időzött — Rákóczi egyik udvari bejárója, Görgői és Toporczi Görgey György, mint e célra kirendelt biztos hallgatta ki, megjelenven a tábornok szállásán s fölmutatván a fejedelem «compulsorium mandatumát» (kihallgatási parancsát), a mellékelt «de eo utrum punctumokkal» (kérdőpontokkal) együtt. Ilyen kérdőpont, mint a feleletekből látszik, *hat* volt; ma már nem maradtak fenn, de tartalmukra a rájuk adott feleletekből bizton lehet következtetni.

A föltett kérdőpontokra egyenkint megfelelő s Görgeynek tollba mondott válaszpontokban Andrássy «Felséges Urunkhoz és az Méltóságos Conföderatióhoz letett homagiális obligatiója» (hites kötelessége, hűségesküje) alatt vallja, ekképen:

«Minekelőtte azért az *első punctum szerént az koronczai harc dolgárúl fateálnék* (vallanék)¹⁾: helyyesnek ítélttem kezdenem fassiómat (vallomásomat) Pér névő (nevű) faluhoz való Haiszter táborának szállásátul fogvást.

Midőn azért az koronczai harc előtt, Győrön alól, nevezett Pér névő falunál lévő tóhoz szállott volna Haiszter: mi is ugyanazon órában, többire (többnyire, nagyobbára) Méltóságos Generális Gróff Forgács Urammal lévő lovas s gyalog hadakkal Szent-Márton

¹⁾ Tehát az első kérdőpont a koronczai harc lefolyását illette.

táján lévő hegyek alá szállottunk táborostúl; az megszállás alkalmatosságával az katonaság (lovasság) ellenkezést (csatározást) téven szüntelen az ellenséggel: azt fölöttébb ellenzette s tiltotta említett Méltóságos Generális Uram.¹⁾ Béestveledvén pedig, az strázsákat és bizonyos fennálló seregeket föllállítván, az többivel bagáziánkhoz retiráltuk magunkat az szálló-helyre. Másnap pedig, midőn hajnalodni kezdett volna, maga az Mlgos Generális sátorom mellé gyövéen lovon, megszállíta: ha alszom-é? Melyre felelék, hogy nem; arra mondá: Ez nem jó hely, a hol vagyunk; hanem el köll mennünk. Én már megindítottam az gyalogságot és szeke-reket, — hanem Kglmed is indítsa meg keze alatt lévő hadakat!

Annyibúl pedig azon hely igen jó volt, hogy Pápa felől, Kemenyesallyárúl és Rábaköz felől hátunk mellett elég élest hozhattak nekünk, az német pedig már eléggé éhezett. A mint is mihent mi azon helybül az német háta megé nyomúltunk: az német azonnal azon helyünkre szállott; mellyel az Győr felől való útját azon németnek szabadossá tettük. Ebben az szegénség (föld népe) semmit nem tudván, az mint az éléssel gyött volna táborunkra: nem minket, hanem az ellenséget találta véle. Azon étszaka pedig megindulván Generális Uram táborostúl, Koronczóhoz szállottunk, holott is ötöd- vagy hatodnapig subsistáltunk (maradtunk); az német pedig nem messze hozzánk Rábához, Győrön alól szállította tábort.

Az harc elött egy alkalmatossággal öszvegyőjtött tiszteköl bennünket ő Nga és mindenképpen persvadeálta, hogy egy étszaka az német táborára rajta üssünk; de nekünk az tiszteköl nem tetszett, — disvadeáltuk (le iparkodtunk őt beszélni), sőt javallottuk azt, hogy az árpási hidakon menjünk által Rábaközben és ottan nagyobb securitásban (biztosságban) lévén, míg az több (többi) hadak mellénk érkeznek, onnéd is alkalmatossan s bátorságossan tartóztathatjuk az ellenséget. Sőt két-három ízben is észrevéven

¹⁾ Forgách ugyanis, mint az akkori módszeres osztrák harczmódhoz szokott katona, nem kedvelte a magyar könnyű-lovasság portyázó, csípdező, az ellenséget folyvást apró csapatokkal nyugtalanító harczmódorát; attól is tarthatott továbbá, hogy a kihívó, könnyed csatározás akarata ellenére nagyobb arányokat ölthet s idő elött csatára vezethetne.

szándékát, hogy meg akar ütközni: kértem és mindenmódon disvadeáltam, hogy ne hirtelenkedjek az ellenség megütközésével, proponálván azt, hogy Felséges Urunk több segítséget ígért mellénk, Károlyi Uram is bizonyosságú haddal Szigetközben költöznek hozzánk által, — ezek velünk megegyezvén (egyesülvén), azután az üdö és alkalmatosság az harcrolást megmutatja.

Mindazonáltal ő Nga az sáron (Bakony-folyáson) csak általrendelte az lovas s gyalog seregeket és álgvúkat, hátrahagyván táborhelyen szekereket és sátorokat; az hol majd harmadnapig mind úgy voltunk. Az harc előtt való nap pedig sokáig maga egyes-egyedül Oberszter Viarddal discourált ő Nga;¹⁾ és azután egynéhány órák múlva azt kezdette beszillenyi, hogy Komárom felől valami ráczság akarna némettel megegyezni,²⁾ és annak eleiben (akadályozására) köll küldenyi; az minthogy azonnal az előbbkelő tiszteknek parancsolt, hogy minden seregből (századból) *válogatott fegyveresebb és paripásabb öt-hat katonát*³⁾ rendeljenek, Ebeczky István Uram mellé. A minthogy — az közönséges hír szerént mintegy hét- vagy nyolczszázad magával — azon estve meg is indúlt ő Kglme. Vacsorán pedig más főtisztekkel megmarasztott ő Nga. Ezek alatt Kéry János névő Gróff is onnan felől

¹⁾ De Viard, lotharingiai nemes, ekkor ezredes, kevéssel utóbb már tábornok, a cs. hadsereg legvitézebb lovas-vezéreinek s a leglovagiasb cs. főtiszteknek egyike vala. Forgách, kinek azelőtt jó pajtása volt, távcsóvel megismervén őt Heister előhadai között, jelt fuvatott és Viardot barátságos beszélgetésre kéréte. Összementek s egymást nyájasan üdvözölve, sokáig beszélgettek. Ez a magyarok előtt szokatlan dolog gyanút ébresztett Forgách ellen saját pártfelei között. Pedig mint Viardnak e beszélgetésről katonai becsületszavára leírt s Heisternek és a bécsi udvarnak beadott jelentéséből kitűnik: Forgách ellenkezőleg, a cs. udvar, sőt maga Leopold császár ellen igen elkeseredett nyilatkozatokat tett előtte, s kemény, állhatatos kurucz-ként viselé magát. (*Viard jelentése, számos példányban.* Két, egykorú példánya gyűjteményemben is.) Egyébiránt Forgách beszélgetése Viarddal nem a *«harc előtt való nap»*, hanem — mint Viard jelentéséből kiderül, — harmadnappal előbb, *június 10-én* történt, a császáriak gyirmóti tábora és Koneczó között.

²⁾ Rác- és labanczság; de ezt Forgách hadi foglyaitól, nem Viardtól tudta meg. (L. alább, Dobay vallomását.)

³⁾ Ez is mutatja, mily hiányos fegyverzetű vala Forgách újoncez hada.

érkezett volt ő Ngához és vacsorán jelen volt.¹⁾ Midőn vacsora alatt lettünk volna, érkezik Mlgos Generális Károlyi Uram embere (Tallián Ádám), ki által jelentette, hogy már érkezik ő Kglme (Károlyi) is, és ha kívánja ő Nga: azon étszaka az táborára érkezik.²⁾ Arra Mlgos Generális Forgács Uram kérdést tészen: *ha bégyőjjön-é, vagy nem?* Némellyek Tiszt Uraimék közül javallották, *hogy ne győjjön*, mert az (Károlyiféle) katonaság elfaradott, étszaka béérkezik, semmitsem talál magának és lovának az táboron; hanem alkalmatossabb lesz, ha kinn hálnak és jó hajnalban győjjenek közbenben. Melynek is azonnal annuált (igazat adott) megírt Mlgos Generális Uram,³⁾ és mondja: Lüttessük (lövessük) meg az örömét ennek az jó hírnek! Az mint is megparancsolá, hogy sütegensék ki az taraczkokat; melyeket kisütegettetven, azon sütegető pápai pattantyús, — a mint magam adjutantja Lukács János, Felsőes Urunkhoz és az Mlgos Conföderatióhoz való letett hiti szerént, említett Kglmes Urunk ő Felsőge főember-szolgája Nztes Vzlő Görgey György Uram ő Kglme jelenlítésben referálja, hogy azon pattantyús szájából hallotta volna, — fölment azon estve Forgács Uramhoz és kérdezte: ha az taraczkokat megtöltsek-e? Az melyre említett Mlgos Generális Uram mondja, hogy *nem*; és úgy az *harcznak is töltetlenül vitték.* (???)⁴⁾

¹⁾ L. gr. Kéry levelét gr. Pálffy Miklóshoz, idézett közleményünkben, 455. l.

²⁾ Ez merőben új dolog, és nyilván az ütközetből, mint tudjuk, elkésett Károlyi mentségére gondolta ki Andrassy. Károlyi ugyanis e vallomások idejében hatalma teljes fényében állt, míg Forgách várfogságban sínlődő, súlyosan vádolt rab vala. E kettős körülményhez vetve az ezután néhány év múlva a leggaládabb módon árulóvá lett Andrassy István jellemét, — e vallomásának értékéhez nem kell commentár.

³⁾ A szem- és fültanú s ez ügyben teljesen érdeketlen gr. Kéry János ezt másképp tudja; az ő tudósítása szerint ugyanis Forgách a tüstént útnak indított Rátky Dániel ezredestől azt üzenete Károlyinak: *«Meg ez éjjel általtakarodjék (a Rábán), és szálljon Koronczóhoz!»* (U. o. 455. l.). De ha szintén amúgy intézkedett volna is: akkor sem őt terhelné a felelősség, hanem az ezt javalló tiszteket. Egyébiránt maga Andrassy is bevallja Forgách azon rendelkezését, hogy Károlyi *«jó hajnalban»* jöjjön be a táborra; a mit Kéry más szavakkal ekként fejez ki: *«holnap pediglen igen korán jöjjön az táborra»*. Mit azonban Károlyi tudvalevőleg nem cselekedett meg.

⁴⁾ A tüzérnek ezen idétlen pletykája teljes hihetetlen. Különben, az

Másnap pedig, midőn már viradni kezdett volna, csak lár-mánk esik, hogy: *Lóra! lóra! mert gyün a német!*¹⁾ A mint is valójában, rendelt (fölfejlődött) seregekben, igen lassan nyomakodott felénk. A mi hadunk is harmadnaptúl fogvást a sáron túl hevervén, seregek szerént lóraült, kiállottunk és Generális Uram parancsolatja szerént az gyalogokkal és taraczkokkal az ellenség felé ügetést és vágatvást megindultunk. Azalatt ottan-ottan (olykor-olykor) megállított bennünket, (hogy t. i. kifújhassák magokat s erőt ne veszítsenek). Azalatt egy kevés megállás után esmét (ismét) megindulván ügetvést-nyargalvást az ellenség felé, történék, hogy jobbszárnyára — az hol voltam — odafordult ő Nga; látván pedig magam, hogy az katonaság igen maradoz az völgyeken és dombok körül, az seregek is ritkúlnak: ő Ngához rugaszodom (nyargalok) és mondom: Miért nem köll bevárnunk Generális Károlyi Uramot? Melyre felele ő Nga: Tudja ördög, — avagy: vigye ördög, — ha nem gyön!... Azzal csak elrugaszkodott tőlem.²⁾

Újjobban megindítván bennünket, úgy annyira, hogy már közel vagyunk az ellenség előtt, újjobban felénk (t. i. a jobbszárny felé) gyövéen ő Nga, azt kérdi az katonáktúl: *Megharcsoljunk-e? Legfőlebb négy-öt katona szavát hallottam, a kik mintegy immel-ámmal mondták, hogy meg!*³⁾ Azzal kardot rántott és rántatott,

ágyúkat megtölthették még reggel, — sőt felvonulás után is. Egyébiránt szó sincs róla semmi egyéb forrásban, hogy a kurucz ágyúk ne löttek volna; ellenkezőleg a mellékletben közölt egykorú csatakép mindkét fél ágyúút teljes működésben tünteti föl.

¹⁾ Talán csak Andrásy ébredt föl ily későn a lármára. Mert hiszen Kéry jelentéséből tudjuk, hogy Forgách hajnalban előbb a *készülőt*, aztán a *felülőt* annak rendi szerint megfuvatta a táborban, — s maga még az érkezettnek vélt Károlyi elé lovagolt, míg a had rendelt seregekbe áll.

²⁾ Ekkor már, — a fölfejlődött ellenséggel szemben — nem is várokozhatott többé Károlyira.

³⁾ Ez csak alkalmi, ismételt megkérdés volt immár; mert, mint Dobay László alábbi vallomásaiból kiderül, a tábornok *már előbb* megkérdésé a hadakat, s ezek unszolák őt a megharcsolásra, — a mint ezt maga is Forgách már közölt leveleiben állítja. Szóval, Andrásy ezen állításának is minden kifejezése elárulja a célzatosságot, úgy igyekeztvén feltüntetni a dolgot, mintha Forgách kedvök ellen, mintegy kényszerítve vitte volna csapatait csatára.

persvadeálván, hogy *az német ellen nem puskát, hanem kardot fogjanak.*¹⁾ És újobban megindítván bennünket, *maga más szárnya fele nyargalt,*²⁾ az holott is Barna Miklós secretáriusom látta, — az mint megírt Kglmes Urunk ö Felsége főembere jelenlétiben hiti szerént referálta, — hogy akkor Generális Uram kardot rántván, az kardjának vékonyabb avagy hegyes vigit fogta és fölemelte, biztatván harcznak hadainkat. És midőn már annyira mentünk volna, hogy az ágyúkat is hozzánk sütögette az ellenség: újobban kiáltatja, hogy megálljanak!³⁾ Aminthogy meg is állottunk; és tovább semmi úton-módon az katonaságot az ellenségnek meg nem indíthattuk,⁴⁾ noha maga is ö Nga eleget bízatta.

Így a mi hadunk is (*a jobbszárny?* mert a *közép* előretört) csak az német előtt állván, az oszló katonákat tisztekül igyekeztük seregekre hajtanyi. Azalatt az ágyúkkal szüntelen csak vesztegettek bennünket és az kirendelt német compániák közül is öt-hat dragonyos ki-kiléptetvén, czélynek-czélynek vévén az seregeket, úgy puskázott közénkben circiter (körülbelől) egy óráig. Ezalatt Generális Uram akkori magam ezerit a vicémmel (alezredesemmel) es gyalogsággal eléhozván, az seregeink elé állította *és a gyalogsággal tüzet adatott a németre;*⁵⁾ de az taraczkjaink elől még csak az *marhákat is* ki nem fogták.⁶⁾

Ezután csakhamar az ellenségnek a lovassa seregenként

¹⁾ Természetesen; ugyanis Forgách nagyon jól tudá, hogy a pontos löfegyverekkel felszerelt s kitünő tűzfegyelmű cs. sorhad ellen ő, még gyarló puskákkal is hiányosan ellátott csapataival tűzharczban nem versenyezhet, hanem az ő főereje ellenök *a kardban, a lovas-rohamban áll.* Igen helyesen, ezt akará tehát érvényesíteni.

²⁾ Ez lesz a Kéry által említett, 6—7000 emberrel való megkerülés.

³⁾ A míg t. i. a már mondott megkerülő oszlop az ellenségnek hátába ér és azt megcsapja. Rendelkezései szerint ekkor kell vala az általános rohamnak megindulni minden oldalról.

⁴⁾ Ezen állítás valóságát Forgách levelei is igazolják.

⁵⁾ Íme tehát, kisebb fegyvernemével, a gyalogsággal tüzeltetett Forgách, csak fő fegyvernemét, lovasságát utalá a kardra. Ennek hitvány, kurta karabélyai úgy sem sok kárt tehettek volna az ellenségben.

⁶⁾ Főntebb azt írta, hogy a taraczkokkal *«ügetést és rágtatást»* indulának az ellenség felé: lovaknak kellett tehát azokba fogva lenni, nem marháknak. Ennyire ellentmondó és megbízhatatlan tudósítása az ágyúkról.

nekünk indula, és midőn a lövést reánk s gyalogságra elkezdette volna, — csak megindula az had a német előtt; melynek is nagyobb részét az ott lévő sáros rétnek hajtá, holott is nem kis veszedelem volt; úgy, hogy a mint Győrből gyött személyeknek relatiójából értettük, *ezer s hatodfélszáz emberünk maradt mezőn.* ¹⁾ Sőt, az mint Sándor Uraméktól ²⁾ hallottam, hogy az mely hadak étszaka Pratsoffban (készenlétben; Bereitschaft) szoktak volt az német ellen fölállani: azon étszaka azok is az táborra revocáltat tak, (hivattak be). ³⁾

Magam az szaladás alkalmatosságával utólértem Mlgos Generális Eszterházy Antal Uramat; Pápáig együtt utazván, javallottam, hogy ott subsistáljunk (maradjunk) és az eloszlott hadakat oda gyűjtsük, — a mint ő Ngának is tetszett, azonnal resolválta is arra magát; jól is lett volna, *mivel a német az harcshelynél tovább nem ment.* ⁴⁾ De csakhamar maga Generális Forgács Uram ő Nga érkezvén közénkben, ⁵⁾ csak nem engedte, hogy ott maradjunk, hanem

¹⁾ Íme, ezen, a legközvetlenebb kútfőből merített adat (mert az elesetteket a győriek takarították el), fényesen igazolja a 457. lapon olvasható amaz állításunkat, midőn okadatolva írjuk: «*És így bőven számítunk, ha az elesett lovasokkal együtt a kuruczok összes halottainak számát Koronczónál, kerekszámban 2000-re becsüljük*». Jól következtettünk tehát, hogy «*bőven számítunk*»; mert ímhol, az elhullottak száma még 450-el kevesebb vala 2000-nél. — Más egykorú följegyzés szerint a győriek 1678 magyar ruhás hullát számláltak meg a csatatéren: azonban ezek között valának a kuruczok kardjaitól elesett horvátok s ráczok is, kiket szintén magyar egyenruháik miatt a miéinktől megkülönböztetni nem lehetett. Így tehát ezeket betudva, összevág Andrassy adatával. Azért a koronczai harc mégis egyike marad a kuruczvilág véresebb ütközeteinek.

²⁾ Sándor László ezredes, pápai kapitány, továbbá testvérei, *István és Ferencz* alezredek.

³⁾ Ez megint újabb gyanúsítás akar lenni Forgách hűsége ellen.

⁴⁾ Ennek oka kettős lehetett; 1. a cs. hadsereg a heves és hosszas harc miatt maga is ki vala merülve, s 2. attól tartott, hogy a csatatérre későn érkezett Károlyi pihent hadaitól, ha üldözésbe vegyül, hátba fog támadtatni. Bizonyos ez adatból továbbá, hogy az üldözés igen lanyha volt: legfőlebb csak az épen nem rettegett rácz könnyű-lovasság száguldott a visszavonuló kuruczok után.

⁵⁾ Andrassy itt önkéntelenül bevallja, hogy Forgách *a futáskor leghátul maradt*, hátrább mint vezértársai.

magával elvitt, vévén útját Sárvár felé,¹⁾ adván elindulásának okát, hogy utánnunk gyöhet az rácz: illetlen lesz, ha hajtogatnyi fog bennünket! Én azon utbúl elkíredzettem Duna felé az hadak után; de a mint közönségessen azután *hallottam*: ő Nga Sárvárrá bémenvén, veradtig tánczolt²⁾; mellyen azon egész föld népe meg-ütközött és ő Ngátúl elidegenedett.

Annakutánna hallottam azt is, sőt Sümeg várát az Isten kéz-
hez adván, az érsek (gr. Széchenyi Pál, kalocsai érsek s veszprémi püspök) atyjafiai is confirmálták, hogy midőn az armorum suspensiót (fegyverszünetet) az udvar akaratjából Lamberg (I. Lipót ministere) az Mlgos Érsekkel folytatták (tárgyalták) volna: akkor Sümegen lévén Lamberg, Mlgos Generális Uram is odamene az ersekhez, (június 17-én; l. ekkori levelét, 451. l.), publice az asztal felett Generális Uram kérdezte volna Lambertgtől: Quomodo placet Cæsari nosta pugna? (Hogy tetszik a császárnak a mi hadakozásunk?) Lamberg felelte volna: Sua Maiestas non delectatur in effusione Christiani sanguinis. (Ő Felsége nem gyönyörködik a keresztyén vér kiontásában.) Az érsek pedig arra így felelt volna: Úgy placet, hogy *Gróff Uram* (már mint Forgách) *megígírte volna az császárnak (!), hogy az magyart négyszer-e, vagy ötször megvevreti*; már egyszer megvagyon, — de az többi hátra!...³⁾

Ugyanazon campániában (hadjáratban) egy alkalmatosság-
gal együtt lévén ő Ngával az sátorban csak ketten, a németekre zúgolódván, azt mondá, hogy: Illyen adta, teremptette németje, mint s hogy bánt velem, — holott *az én familiám az Austriai Ház fejiben már kétszer adta az magyarországi koronát!*⁴⁾ Ezek után nem tudom mennyi üdövel a német táborról egy tiszt szol-

¹⁾ Sárvárhoz a Károlyival való egyesülés miatt ment, mint azt ezen tábornokhoz Vathról június 13-án intézett levelében megírja. (L. 447. l.)

²⁾ E hallomásból merített hír ismét vád Forgách ellen és ennek czélzatos befeketésése. Mert vig ember volt ugyan: de ilyes töle még sem telhetett ki; vagy, ha tette: bizonyára szándékos tüntetésből tevé, hogy vígságával vereségét leplezze.

³⁾ Ez is szép rágalom Forgách ellen, a jámbor öreg érsek szájába adva, — igaz, hogy csak «*volna-volná*»-val.

⁴⁾ E szavakat Andrassy a jegyzőkönyvbe feltűnő nagy betűkkel íratta, hogy Forgáchnak még a familiáját is gyűlöletessé tegye Rákóczi előtt.

gája elszökvén, — a mint jut eszemben, nem fogott német nemzet lenni, — examinálván egyről is, másról is, magamnak referálta, hogy midőn az harc elött a megírt mód szerént Pér nevű faluhoz szállott volna táborostúl Haiszter és az tisztjeivel vacsorált volna, fölöttébb nagy szomorúságban voltak; de ugyanazon vacsorája fölött hozának mintegy két újjnyi levelecskét Haiszter kezéhez, melyet megolvastván *Haiszter*, öszvecsapván kezeit, vigadnyi kezdé és a mellette lévő tisztnek adta keziben, *maqa pedig Generalis Forgács Uram egízségiért köszönt egy pohár bort.* (??!) Ezen szökött német szolgálta pedig, midőn ezek történtek volna, akkor az urának háta mellett szolgált.»¹⁾

Eddig a koronczi csatára vonatkozó kérdőpontra adott válasz. — A második kérdőpontra nézve Andrassy Forgáchnak 1705-iki erdélyi és 1706-iki rábaközi hadjáratai közben a tábornok körül megfigyelt tapasztalatait mondotta toll alá. Ezek tárgyra nem tartoznak; hanem Forgách általános jellemzését illető némely tételeikre alább ki fogunk terjeszkedni. A harmadik pont az Esztergom fölmentését célzó pozsonyi tervezett bombázásra vonatkozik; ezt is érintendjük majd kivonatossan. A negyedik és ötödik pontokban nem foglaltatik semmi lényeges; csupán a negyedik kérdőpont tartalmára vet a válasz némi világot, a mely szerint Forgách azzal is vádoltatott némely gonoszakarói részéről, mintha pozsonyi expedíciója idejében gr. Starhemberg cs. fővezérhez titokban «leveleit vagy embereit küldözte volna». De Andrassy — ki ekkor Dunántúl volt — nem tud, nem vallhat erről semmit.

Végre a hatodik és utolsó pont ismét Koroncóra vonatkozik.

«*Ad 6-tum.* Az koronczi harc alkalmatosságával, úgy másutt is, Mlgos Gróff Generalis Eszterházy Antal Uram ő Nga is jelen levén, úgy sárvári vígasságában is, (?) ő Nga is jó tanú lehet mindenben, úgy Brigadéros Ebeczky István Uram, és akkori secretáriussa (Forgáchnak) Dobay László és komornik-inassa Koromzay, úgy Hangossy Imre akkori Generál-Adjutantja.

¹⁾ E nyilvánvaló képtelenségnél Andrassy-nak Forgách elleni elfogultságára nézve jellemző, hogy tábornok létére nem átvállal egy litvány szökött tisztizolga hazug fecsegését komolyan jegyzőkönyvbe dictálni.

Mindezeket, az mennyire az üdőnek elmúlása eszemben juttathatta, fateáltam és vallottam.»

Következnek az aláírások:

«Fölséges Urunk hadainak Generális-Föstrázsa-
mestere és egyik reguláris ezerének Colonellusa:

Andrássy István m. k. P. H.

Coram me Georgio Görgey de Eadem et in Toporecz, altæno-
minatæ Suæ Serenitatis Principalis et Ducalis Aulæ Familiari et
præsenti negotio Deputato Commissario m. p. P. H.»

Kívül: Forgács Simon Úr iránt való Inquisitio.

(Eredeti, három összevarrt íven, ívrétben, sajátkezű aláírás-
sokkal s ép, piros gyűrűpecsétekkel. Gyűjteményemben.)

II.

«Én alábbirt (*Dobay László*) kinszerítettvén Méltóságos
Vezérő-Fejedelem Kegyelmes Urunk ő Fejedelemsége compulsorium
parancsolatja mellett, Nztes Vzlő Farkas Mihály és Benyiczky
Gábor Generál-Auditor Uramék ő Kglmek által, Mlgos Generális
Gróff Ghímessi Forgách Simon Uram ő Nga ellen való fassiókra
(vallomásokra), az előmben terjesztetett punctumokra vagyis kér-
désekre, felülemeltt Kegyelmes Urunk ő Fejedelemségéhez tar-
tozó hűségem s igaz lelkiismeretem szerint, — a mennyire azok
eszemben juthatnak s constálnak (tudva vannak) előttem, — ezeket
vallom és fateáalom.

Ad primum. Midőn az koronczói harc esett, az akkori
dunántúli expeditió alkalmatosságával continue (állandóan) Mlgos
Generális Uram mellett secretáriuskodtam; jut eszemben, hogy
midőn az ő Nga commandója alatt való hadak *resolváltak volna
magokat az harcra, sőt* — minekutánna négy vagy öt nap kísír-
gettük s csapdostuk volna az ellenséget, — *némely akkori tiszték
mintegy urgeáltak* (sürgették) *volna is ő Ngát:*¹⁾ megszállván
Haiszter táborostúl Győr elein s a mieink szemerei vagy koronczói

¹⁾ Íme Forgách állításainak igazolása, hogy t. i. a hadak és hadi tiszték magok kívánták, sőt sürgették a megütöközést!

mezőben, egy sáros tó megett, úgy, hogy circiter félmérföldnyi distantia lehetett a két tábor között; csudálkozván az Mgos Generális: mire nézve subsistált (szállott meg) azon helyben Haiszter? midőn elfogattatott raboktól értette volna, hogy harcához készül s az esztergomi, komáromi labanczokat várja magához: igenis, commendírozott ő Nga — ha jól jut eszemben, úgy tetszik, Ebeczky István Urammal, — a mint én akkor érthettem, circiter 3000 emberből¹⁾ álló portát Győr felé, hogy mind azon Esztergam- s Komáromtól jövő labanczokat s mind Haiszter táboráról Győr felé szüntelen föl s alá járó ellenséget impediálhassa (megakadályozhassa); s voltak apró porták is a győri szőlők felé s a merre a német futrasírozott, (takarmányozni járt). De minthogy azon harc mindjárt reggel kezdődött, bizonyosan nem tudom: azon reggel küldetett-e el Ebeczky István Uram azon portával, vagy sem? Úgy tetszik ugyan, hogy az harc előtt való nap; az jól jut eszemben, hogy az harczra Ebeczky Uram reá nem érkezhett, hanem midőn már szaladtunk, a szaladásban egyezett meg (egyesült) velünk.²⁾

A mi a vigyázást illeti, jut eszemben, hogy azon tó előtt — mely megett a táborunk feküdt — az ellenség felé éjt-nap három-három ezer lovas Paratsaftban vagyis készen tartott ő Nga, tábori főstrázsamestereknek az istrázsákra való vigyázás iránt parancsolt, s maga is gyakorta járta az tábor körül lévő istrázsákat;³⁾ s tudom, egyszer kinn lévén ő Ngával midőn az istrázsákat járta, ugyan az harc előtt való nap, egy lovas hadnagy — kinek micsoda neve s hová való volt, nem reflectálhatom magamat, (nem emlékezem) — istrázsán lévén, kizaboláztatván mind maga s mind mellette az istrázsán való katonák lovait, füre bocsájtotta és gyalog praesentált fegyvert (tisztelgett) ő Ngának: azon vigyázatlanságáért annyira

¹⁾ Andrassy szerint csak 7—800 emberből; és ez látszik valószínűbbnek.

²⁾ Itt vagy valami tévedésnek kell lenni, vagy emlékezete hagyta cserben Dobayt. Kéry ugyanis mint fültanú idézi Forgách szavait, midőn a csatavonalak felállításakor Ebeczkyt a balszárny vezényletére rendelé, (456. l.) s egyéb források is említik, hogy a balszárnyat e dandárnok vezette. Vissza kellett tehát már a portáról a harc előtt érkeznie. Azért a futás közben hozzácsatlakozhatott a vezérkarhoz; egyik a mászt nem zárja ki.

³⁾ Íme Andrassy idevonatkozó állításainak részletes, élénk czáfolata!

excandescált (megharagudott, Forgách), hogy pisztolyt rántván hozzája, csaknem fejiben sütötte; de attúl mégis tartózkodván, árestomban tétette. S mihelyt regvel idein hírül hozták ő Ngának, hogy Haiszter tábora pagáziája (málhavonata) Győr felé takarodik s a tábor penig rendelt seregekben áll, — szintén akkor parancsolván nékem az kalocsai érsek levelére adandó válasz iránt, — mindeneket félretévén, *azonnal az egész táboron felülöt fujatott*, s lóra ülven maga ő Nga, megparancsolta: azonnal minden ezer (ezred) takarodjék által a sáron. Kik általtakarodván, az egész tábort kirendelte (csatarendbe állítá), s készen voltak, s még ott állottak, tétetett az ellenség circiter száz ágyúlövést. Ezeket jól tudhatják Migos Generális Gróff Eszterbázy Antal s Andrássy István Uraimék ő Ngok, az kik az harczon jelen voltak.»

Eddig Dobay vallomásaiban a koronczai csatára vonatkozó pont; a többi pontok itt-ott igen érdekes adatait az Andrássyéival párhuzamosan ismertetjük. A végső kérdőpontra nézve: kiket tudna még tanúként megjelölni? a volt hadi titkár így felel:

«*Ad 7-mum.* Kik lehetnek tanúbizonyások? felül alkalmasint megneveztem (t. i. Koronczót illetőleg Eszterházy Antal, Andrássy és Ebeczky); tudhatnak fateálni ezek iránt (még) Hangossy Imre Oberst-Laidinant és Kardos István, Pataky Sámuel Generál-Adjutánt Uraimék. De cætero diversis vicibus (egyébiránt különböző alkalmakkor) sok rendbéli Tiszt Uraimék lévén ő Nga commandója alatt: ki tudhatna valamit fateálni (vallani) ezeken kívül? nem reflectálok magamat.»

Következik a zárpont: hogy mindezeket a fejedelemhez való igaz hűsége és lelkiismerete szerint vallja, — s utána a kelet: «*Datum Kis-Libercse (Nógrádban), 25. Martij 1707.*».

(Dobay László sajátkezével irt eredeti fogalmazata gyűjteményemben.)

Mivel pedig a koronczai harc, mint íme a tanúvallatások kérdőpontjaiból is látjuk, szoros kapcsolatba hozatott Forgách grófnak a bécsi udvari körökkel való azelőtti benső (nevezetesen josephinus) összeköttetései mellett, a sajátszerű viselkedése által, de méginkább szabadon eljáró zabolátlan nyelve, vigyázatlan beszédei miatt, politikai megbízhatósága, sőt hazafihűsége s jellemének őszintesége ellen támadt, vagy számos irigyeitől, rosszakaróitól

támasztott kételkedésekkel, gyanúkkal: szükséges a két tanúvallomásból a tábornok jellemének, hazafias érzületének megítélésére vonatkozó adatokat is idéznünk.

Andrássy István vallomásainak Forgách ellen irányzott élet, czélatosságát, a közlött részekre nézve, azt hiszszük, már kísérő jegyzeteinkkel sikerült kimutatnunk. Andrássy a többi kérdőpontra toll alá mondott feleleteiben is keresve keresni látszik az alkalmat, hogy volt följobbvalóját politikai jellem és megbízhatóság dolgában gyanúba keverje s ellene valami kellemetlent mondasson. Ha valami ilyes természetű tud, — habár csak négyszem közt mondott bizalmas beszélgetéseit, avagy borozás közt, tréfásan s talán már nem is egészen józan állapotban elejtett könnyelmű szavait is, — el nem hallgatja, sőt bizonyos mohó készséggel tálalja elő. Nem lehetetlen, hogy olykor még élénkebben ki is színezi, vagy tóditja, nagyobb hatás kedvéért. (Ezt ugyan, mert hit alatti vallomásokról van szó, határozottan nem állítjuk: ámbár nagyon föltehetőnek tartjuk oly hitetlen, jellemtelen emberről, mint Andrássy István, a ki még erősebb hűségesküjét is megszegte három év múlva, Lőcsének s azzal együtt fejedelmének és addigi pártfeleinek gyalázatos elárulásakor.)

A 2-odik kérdőpontra vonatkozólag — mely pont, mint Dobay feleleteiből következtethető, Forgáchnak általános politikai elvhűségét, megbízhatóságát illette, — vallomásait Andrássy azon kezdi, hogy midőn Erdélyben szolgált Forgách alatt (1705.), egy alkalommal, a gr. Bethlenek várában Keresden, «csak ketten lévén ő Ngával a palotán, minden ok nélkül előmben áll s azt mondja ő Nga: *Bátya, — csak nem bízom én ezen mi dolgunkhoz!*»¹⁾ Mire aztán ő, Andrássy — állítólag — azzal biztatta a pessimista hadvezért, hogy hát majd az Isten megsegít bennünket; lám «micsoda kevesed magával kezdette ezt (a háborút) Kegyelmes Urunk, — már is mennyire segítette Isten! — Tovább is ő Szent Felsége el nem hágy!... Melyre mondá: *Úgy, úgy; magam is csak abban bízom.*» Azután azzal vádolja Forgáchot, hogy midőn őt egy dandárral Arad felé küldötte és neki a rácz őrség Tót-Váradját

¹⁾ Ezt a mondást ismét feltűnő nagy betűkkel íratta a jegyzőkönyvbe Andrássy.

váracskát föladá: Sóllymos várát, sőt talán Jenót, Gyulát, Aradot és Váradot is (!) mind megvehette, vagy legalább az ostromzárolt Nagy-Váradba az élelmiszerek bevitelét meggátolhatta volna, ha a tábornok több gyalogot küld mellé. De nem küldött, sokszori sürgetése daczára; ¹⁾ sőt Komlóssy Sándor gyalog-ezerét is elvezénylél melléle Várad felé; melyet aztán az ezen erősségbe élést szálítani törekvő 2—3000 főnyi aradi ellenség utólérvén, «egy nagy lápnak ugratta» s egészen széjjelszórta. A Forgách által megindított segítség — egy dragonyos és egy huszárezred — kerülő-úton, Zilah, Somlyó felé küldetvén, elkésett; a német bevitte az élést és újból megrakta a már kiéheztetett Váradot. S ezt mind Forgách hanyagsága vagy rosszakarata okozá; mert ő, Andrássy, mind ezeket a várakat meg fogta volna — a rácz őrségek titkos megnyerése által — hódítani, ha a tábornok, a mint kérte, még egyptár reguláris gyalog- és lovasezredet rendel vala idejében melléje. Mind e viszonyok hosszas elbeszélésével s irányzotos kiszínezésével Forgáchot kisebbiteni, gyanúsítani, — ellenben önmagát dicsőíteni föltűnően igyekszik.

E terjedelmes válaszponzt további részében Andrássy igen gyanúsán nyilatkozik Forgáchnak a Nagy-Szebenbe szorított és ott szorosán körülzárolt gr. Rabutin cs. tábornagygyal folytatott érintkezéseiről, azt írván róla, hogy Harságnál levő táboráról «hol trombitása, *hol Kis Andris inassa által küldözött Rabutinnak leveleket; azon Andris inasnak aranyakat is adott Rabutin, a mint magától is hallottam ő Ngátúl*; — és, ha jól juthat eszemben, — úgy tetszik Rhédey Ádám Uramtúl hallottam, — hogy ő Kglmek (az erdélyiek) közt *nagy suspició* (gyanú) *volt: ha titkon maga is Forgács Uram szemben nem volt-é vagy magával Rabutinnal, vagy tiszteivel?* (!!!) Ő Kglme arrúl büvebben tudhat».

Hogy az erdélyi urak közül többen miért nehezteltek Forgách Simonra? valamint hogy Rabutinnal s más cs. vezérekkel — egyébiránt a fejedelem tudtával és engedelmével folytatott — levelezései mily természetűek s tartalmúak valának? mindjárt meghalljuk magától a legilletékesebb tanútól: az e correspondentiákat

¹⁾ A gyalogság ekkor *Medgyes ostromára*, — mely épen teljes erővel folyt, — kellett Forgáchnak.

szövegezett hadi titkár Dobay Lászlótól. Előbb azonban szóljunk e levelek közvetítőjéről, az Andrassy emlegette Kis András, vagyis *kis Andrisról*, a ki Rabutintól aranyokat kapott, — mert ehhez érdekes epizód fűződik.

Volt Forgách grófnak — a ki mint büszke, dúsgazdag főúr, fényes udvart tartott — egy kedves kis nemes-apródjá: olyan 14—15 éves serdülő gyermek; szép arcú, szép növésű, egy szóval: igen csinos, kellemes s a mellett eszes, élénk, bátor fiú. Forgách nyalkán szabott czifra magyar rubában: ezüsttel gazdagon süjtásozott piros kalpag-, dolmányka- és nadrágban, s apró gyöngyökkel fűdzött sárga-kordován deli-csizmácskákban járatta a délczeg apródot, kit az egész tábor a «*kis Andris*», «*Andriskó*», vagy «*Bandika*» néven ismert, s tudták róla, hogy a tábornoknak különös kedvence. Asztalnál ő töltögette a bort urának, a ki sűrűn szokott koczingatni, s ha jó kedve kerekedik vala: sokat tréfált, enyelgett Bandikával, — kinek élczes, ügyes, talpraesett feleletein aztán jóízűeket nevettek Forgách es tisztei. Mert a harsági táboron vig élet folydogált.

Egyszer Forgáchnak — midőn hadi foglyok kicserélése ügyében írnia kellett Rabutinhoz, — az az ötlete támadt, hogy, *éppen a gyanú elkerülése végett, ezt az apródkát fogja beküldeni Szebenbe a levéllel*. Ennek, mint gyermeknek, a szemeit sem fogják talán — már csak szégyenből is — bekötni, nehogy még az ilyen apró katonácskától is félni látszassanak; a kis Andris pedig ügyes, szemes, eleven, ritka értelmes fiú létere, sok hasznos tudnivalót kiláthat s hírül hozhat. Bandika, a ki nagyon szerette volna már Szeben városát belőlről is meglátni, nagy örömmel vállalkozott a levél bevitelére. Nem ijed ő meg Rabutintól, akármilyen mordképű is! Így is lőn. A kis apród a vele küldött trombitással a szebeni kapu előtt jelt fuvatván, elmondá németül — mert e nyelvet jól bír — a cs. őrségnek, hogy mi járatban van, fölmutatta gr. Forgách levelét a cs. fővezérhez, s részére kiállított igazolványát. Az irományok rendben lévén, a fiút bebocsátották s az inspectiós tiszttal azonnal elkísérteté a főparancsnoki palotába. Bandika szerencés órában érkezett. Rabutin du Bussy tábornagy ebéd végén, asztalánál ült még, vígan poharazva tiszteivel; s a különben zordon, rideg, morgorva és kegyetlen ember most éppen vidám kedvében volt. A viruló

arcú, fényes, piros magyar öltözetű, cziira ezüstsújtásokkal tündöklő fiú, délezeleg tartással, bátran lépett a nagy ebédlő-palotába: nem jedt meg a sok német tábornok, törzs- és főtiszt láttára. Biztos léptekkel haladt az asztalfőn ülő marczona Rabutin elé, és ott illő reverentiát tévén, katonásan tisztelegve megállt; csengő hangon, jó németséggel elmondá mondókáját, megnyerő, élénk tekintetével folyvást a hatalmas úr szemeibe nézvén nagy bátran. Azután ura levelét keces meghajlással átnyújtá.

A cs. tábornagy e katonás gyermeket nagyon kedves kis követnek találta; megtetszett neki mosolygó, üde arcza, nyalka öltözete, deli tartása, s bátor, biztos, mégis kifogástalan illemű föllépése, beszéde. E kedvező benyomás a tábornok viseletéből azonnal nyilvánult; mert a mint Forgách levelét elolvasá s az írandó válasz íránt titkárának utasítást adott, — míg a választ megírnák: Rabutin nyájas arcczal beszélgetni, tréfálódzni kezdett a kis kurucz katonácskával; majd, mondván, hogy az útban bizonyára megszomjazott, — ezüstserlegben bort nyújtatott neki. Bandika mély meghajlással köszöné meg a nagyhatalmú német úr kegyét, s erre a serleget — a lelkesedés hevétől kipirúlt orcákkal — ily felköszöntéssel itta ki, a mint Forgách asztalánál tanulta:

«*Vivat Serenissimus Princeps Rákóczi!!*»

Á császári tiszték reábámultak a gyermekekre s összenéztek; Rabutin pedig elmosolyodott. Ha férfi merészelte volna ezeket mondani ő előtte, az ő asztalánál: jaj lett volna annak!... De egy lotharingiai lovag, mint ő, hogy tehessen bántást egy — *gyermeken*, a ki még hozzá a hadi jog által védett küldöncz is?! Nem bántá tehát csak egy megriasztó szóval sem; ellenkezőleg, — most még jobban megtetszett neki ez a vakmerő, s mégis illedelmes kis ficzkó. Tovább enyelgett, tréfált tehát vele, — mint akár csak Forgách; s az élénkeszű fiú talpraesett válaszaitól megnyeretve, tőle kitelhető nyájassággal, félig tréfásan, félig komolyan fölhívta és bízatta Andriskót: Ne térjen vissza a táborba, — maradjon itt Szebenben, — szolgálatába fogadja; majd meglátja, milyen jó dolga lesz önála!... De Bandika nagybátran megfelelt:

«*Nem maradok biz én, mert én magyar fiú vagyok. Mink magyarok országul fegyvert fogtunk a német ellen: én sem szolgállok tehát németet, akármilyen jó dolgom lenne is!...*»

A zor dcsászári fővezér fölnevetett a fiú válaszára, s tisztjeihez fordulva, így szólt:

«Hallottátok, urak? . . . Nos, hogyan bírjak én ezekkel a rebellis magyarokkal, mikor még a magyar gyermek is ilyen nagy kurucz! . . .»

Ezzel, urához való hűségéért s szókimondó bátorságáért megdícsérvén Bandikát, két aranynyal megajándékozta és visszabocsátá a válaszszal. Bandika aztán a harsági táboron dicsekedve beszélt el Forgáchnak és vezérkarának: milyen nagy barátságba keveredett ő Rabutinnal, s büszkén mutogatta aranyait. Egyszersmind, mint afféle szemfüles lurkó, elmondá Szeben várában tett, nem megvetendő észleleteit.

Forgáchnak annyira tetszett ez a tréfa, hogy tüstént megírta azt magának a fejedelemnek. És ha ezentúl valami dolga akadt Szebenben: mindig a kedvencz kis apródot küldé be levelével. Bandika mindannyiszor ügyesen végzé dolgát, s valahányszor ott járt, mindenkor megkapta Rabutintól a maga aranyát.

Nos, hát ezt az ártatlan, kedves történetkét iparkodott a lőcsei áruló oly gyanús színben föltüntetni vallomásaiban! Hogy pedig mit tartalmaztak Forgáchnak Rabutinhoz s más cs. tábornokokhoz küldött levelei, arról e levelek fogalmazója, Dobay hadi titkár, ekként vall:

«*Ad punctum speciale.* Miólta Urunk hűségin vagyon Mlgos Generális Uram ő Nga: az ellenség részirül a minémű commandókkal s várbéli commendánsokkal volt dolga, úgymint Rabutinak — még Erdélyben létekor, — váradi, aradi, szathmári etc. commendánsoknak s Pálffynak iratott s írt; — de úgy tudom, azoknak valóságos párjait (másait) *mindenkor* vagy Kegyelmes Urunknak, vagy Mlgos Beresényi Uramnak ő Ngának megküldötte, s inkább *vagy capitulatio, vagy rabok* (hadi foglyok) *dolga iránt volt*; de, hogy más, ezen (hazai) *ügynek ártalmas correspondentiákat akár levél, akár más által folytatott volna, nem tudom, nem is hallottam*».

Hogy továbbá az erdélyi urak közül miért nehezteltek némelyek Forgáchra? azt Dobay László így magyarázza meg:

«Tudom, hogy az erdélyi urakkal vissza volt ő Nga, de — a mint én csekély elmém szerint általláttam, — vagy az hadak intertentiója (élelmezése), vagy puszkapor s más necessáriumok defectusa

(szükségletek hiánya), s egyéb, az ország szolgálatjához szükséges s kitelhető állapotok fogyatkozása miatt. Az hadakat is hol keményebben, hol módjával alkalmaztatta, az időhöz képeest; az excessusokat (kihágásokat) eléggé tilalmazta, és többire (többnyire) a hova orderezett (rendelt) valamely hadakat: az orderben feltétette az commendánsnak, hogy excessust ne engedjen követni, mert ha mi panasz érkezik: az ő sajátjából tétet ő Nga satisfactiót (kárpót-lást). A hol valami rabot (hadi foglyot) hozott valamely katona: egy-két arannyal megajándékozta, s azonfölül is az mely tiszt valamit próbált: kit paripával, kit fegyverrel s egyéb portékával megajándékozott; s nem tudom soha, hogy nyereségit vagy fizetését elvonta volna az katonának.»

Mint ebből látjuk, Forgách tehát nemcsak hogy nem hibásan, részreahjlóan, vagy zsupori módon: de egy jó hadvezérhez mindenkép illően, czélszerűen, sőt buzditólag, nagylelkűleg járt el.

Ám Andrássy még más vádak is tud fölhozni Forgách ellen; olyakat, melyek talán még élesebbek, mert *személyi természetűek*, nevezetesen a szabadságháború két vezér-egyénisége Rákóczi és Bercsenyi kisebbitésére s Forgáchnak állítólag tervbe vett önálló, emezekétől független actiójára czéloznak, tehát egyenesen a fejedelemnek letett hűségesküje megszegését fogták volna magok után vonni.

Midőn a múlt 1706-ik évi februárban a miskolci ország-tanács üléseinek befejezése után együtt utaztam volna ő Ngával Eperjesre s innét Lőcse felé, — vallja Andrássy, — ő Nga «sokféle discursussai közt az sézájában, Felséges Urunkat is előhozván, *hol ambitiosusnak* (dícsvágyónak), *hol fölöttébbvaló pompatartónak* mondotta, és hogy az hitiben (róm. kath. hitvallásában) *levis* (könnyelmű, föl sem vevő) *volna ő Felsége*, nyilvánságosan kedvezvén jobban más religión lévőknek ő Felsége; és ha mi szentek képeit egyszer vagy másszor meglát: *meg szokta csufólnyi* (kritizálni): *kit hogy irták, miképpen irták* (festettek) *és ki mic sodás?* ¹⁾ Ejtett olyan szókat is, hogy ha ő Felsége nem volna is: *más is volna, az ki ezen*

¹⁾ Természetesen; Rákóczi ki az olasz képtárat ismerte, világot látott s finom műérzéssel bírt, — nem hagyhatta észrevételek nélkül a rossz mázolásokat.

(országos) *dolgokat így, vagy jobban is tudná folytatni és nem cseszlné, (nem hagyná abba)*. Továbbá utóbb, a tavasszal Rábaközben «egynehány rendben, ugyan Csornán előttem és tisztek előtt — a mint eszemben juthat: Bezeredy Imre Uram, Tallián Sándor Uram, (Györi) Nagy János Uram, talán Niczky és Sándor Uraimék közül is fogtak jelen lenni, — *nagyon indignálódott ő Nga Főlséges Urunkra és Mlgos Locumtenens* (fejedelmi helytartó) *Generális Bercsényi Uramra*, és láttatott bánni az armorum suspensiót (fegyverszünetet), annyival inkább armistitium (hosszabb fegyvernyugvás) hírit és mintegy injuriose (békétlenkedve, megsértődve) előttünk exagerálván (fejtegetvén), *mint ha ő Ngok a fegyver* (érted: hadakozás) *dolgát csak ímmel-ámmal folytatnák*, csak subtilizálnak, argumentizálnak, (szórszálát hasogatnak, okoskodnak); úgy, hogy inkább mondattathatnak statistáknak (államférfiak-, politikusoknak), hogysen fegyverviselőknék. Egnihány rendben (ízben) mondotta ezeket. Ezek között ejtett olyan szavakat is: *Ha szintén az Felsőges Fejedelem és Bercsényi Uram megcsinálná is az békesíget*, — de ha nem jó formában lészen, *ő Nga meglátja: fölbontja és tovább is folytatni fogja az hadakozást*. Ez eránt más alkalmatossággal, csak magánossan lévén ő Ngával, újobban eléhozta, *hogy már beszélt is egynihány tiszttel és Györggygel is ezek eránt*; mely néven értette György Öcsém-Uramat». (B. Andrassy György tábornokot.)

E pontban, — a mely különben Forgáchnak kemény kurucz-ságát csak megerősíti, — volt valami igaz. A nyughatatlan, hánykódó természetű, büszke olygarchának ugyanis zabolátlanúl el-eljárt a nyelve. Azonban, hogy illetén beszélgetéseit Forgách inkább csak borozás közben, tréfálkozva ejté el *s nem komolyan értette*: kitetszik Dobaynak ugyane pontra nézve tett következő vallomásából:

«*Ad 5-tum*. Hallottam in privato (magánosan, nem hivatalosan) ő Ngától, hogy eleinte máskint tetszett az Méltóságos Fejedelem ő Ngának; de már most, a mint megösmerte, *soha nem hitte volna, minő ambitiosus, senkivel nem gondol, tanácsát, opinióját* (véleményét) *másoknak be nem veszi, sőt megcsúfolja*, — *hanem Méltóságos Főgenerális Bercsényi Uram s a francia Generális* (XIV. Lajos követe, Des Alleurs ögróf, altábornagy) *merő praecep-*

torai, s Vay (Ádám, udvari marsal) *Uram is, a mit szeret, véghez viszen ő Ngánál.* Ha csak így lesz, nem várja jó végit a dolognak. Sokan cinciuskodnak ő Fejedelemsége mellett, s azért nagyobb hitelek s meritumok (érdemök) vagyon, mint az ki Örökös-Úr Magyarorszában s éjjeli-nappali fáradságát s vérit is nem szánja szabadsága mellett ontani; s ő Nga is egy Úr Magyarorszában s itt akárkinek sincs az országban több örökös-jószága, mint ő Ngának; ¹⁾ szabadságáért hadakozik, *senki nem Ura*, maga privatumát (mágán hasznát) nem keresi, nem interessatus (érdek-hajhászó), s így a mit hasznossabbnak lát hazája és szabadsága mellett, elköveti. — Ezeket hol s kik előtt beszéllette legyen ő Nga? nem reflectálhatom magamat: mert occasionaliter (alkalom adtán) hol együtt, hol másutt, elöttem magánossan is emlegette. *Az Méltóságos Confoederatio ellen hogy szólott volna, nem tudom*. S általában «*hogy valami dissensiót (szakadást, pártoskodást) és izgágát kívánt volna az confoederált hadak és státusok közt szerzeni: igaz hűségemre s lelkemisműretire vallom, észre nem vettem s nem is reflectálhatom magamat*». Tartott ugyan commandója alatt álló tisztekkel: gr. Csáky Mihálylyal, Andrássy István és Pállal, Ebeczky István, Balogh István, Bezeredy Imre, ifj. gr. Barkóczy Ferencz, Réthey György, Géczy Gábor, Török István és több más tábornokok-, dandárnokok- és ezredes-kapitányokkal conferentiákat: de mindig csak a hadi dolgokról, az ellenség ellen teendő hadműveletekről és semmi egyébről, — a minthogy kinek-kinek ordereit én expediáltam. «Az békesség tractája (1706.) ellen penig, hogy azzal biztatta volna az hadakat, hogy ő Nga azután is mezőben (táborba) száll és hadakozni fog, — ezeket vallhatom: Tudom, hogy ezen (1706 iki, rábaközi) expeditió alkalmatosságával lett armorum suspensióját és azután subsequált (következett) *armistitiumot s békesség tractáját igen ellenzette*, és sokszor csak magam, vagy más tiszt Uraimék jelenlétiben is elérte, *hogy ezen armistitium s békesség iránt való*

¹⁾ Forgách itt a mágnás-renden lévőket: a grófokat és bárókat értette: mert a két fejedelmi rangú férfit, Rákóczi és hg. Esterházy Pál nádor sokkal több jószággal bírt, mint ő; sőt a grófok közül is Beresényi és talán még Koháry, terjedelemre nézve több jószággal bírtak, — értékre ugyan nem.

*tractával csak ravaszkodik a német, hadait az országban nyugtatja s élteti (élelmezteti) és erejít szaporítja,*¹⁾ — a mint ezek iránt írt is Mlgos Főgenerális Gróff Bercsényi Miklós Úrnak ő Ngának, — s csudálkozik, hogy ezeket az Mlgos Fejedelem előre nem látja és inkább nagyobb részit hadainak Pálffy ellen oda (túl a Dunára) nem fordítja, a kit erejéhez képesten Isten által semmissé lehetne tenni. S emlegette ezeket is ő Nga: Az német állhatatlan és hamis-hítű, — ha szintén valami békességet csinál is az magyar nemzettel: sokáig nem lesz állandó, megígír mindeneket, de azután meg nem tartja, hanem az Méltóságok (a szabadságharcz főnökei) közül hol egyet, hol másikat nyakon ragadja. S ő Ngának, ha békesség lenne is, nem volna tanácsos Austriához közel lakni: mert csak egy vagy két conversatióban (érintkezésben, beszélgetésben) lenne is némettel, eléhozódna a magyarok dolga: nem állhatná, hogy bele ne garázdálkodna a németben, s valamit találna mondani: mindjárt rebellisnek fognák s nyakon ragadnák s félre tennék.²⁾ S ez ilyeneket sokszor *asztal felett is* (vagyis bor között), hol egy, hol más tisztek jelenlétiben emlegette ő Nga, s innét mondotta egynehányszor *nevetséggel*: Ha csak jó békességet nem csinálnak, meg nem tartja, *hanem pusztai katona lesz, s tanál szegínylegényeket maga mellé*, az kikkel hol egy, hol más városra vagy penig nemesemberhez fordul, — a mi szüksége lesz, adnak azok,³⁾ s mégis ellensége leszen a németnek s infestálni (háborgatni) fogja. S jut eszemben, hogy ezeket emlegette ő Nga Mlgos Generális Gróff Eszterházy Antal, Andrássy István és Pál Uraimék ő Ngok, úgy Ebeczky István, Ocskay, Hangossy Imre s más tiszt Uraimék előtt; az kik in conversatione (beszélgetésben) lévén ő Ngával, *magok is mintegy tréfából mondották*: Jó lesz Nagyságos Uram, — csak rontsuk az ilyen-amollyan lelkű németjít!

És ezen asztal fölötti, tréfás beszélgetésekből akart a jó

¹⁾ Ebben a következmények tökéletesen igazat adának Forgáchnak.

²⁾ Ezen meggyőződését Forgách a bécsi udvarból merítette, melyet nála jobban senki nem ismert.

³⁾ Nem hiába jegyzi meg Dobay, hogy ezeket a tábornagy «*nevetséggel*» (tréfálódzva) mondá; mert a fényes várpalotákhoz szokott főúr ilyen «*pusztai katona*»-életre sohasem foghatott volna fanyarodni.

Andrássy István fegyvert kovácsolni a vizsgálati fogságban ülő ellen!

Végre, a mi a Forgáchot legsúlyosabban terhelő *esztergom-poszonyi dolgot* illeti, arra nézve Andrássy csak ennyit tud:

«Azután, hogy Fölséges Urunk ő Ngát szép armádjával és munitiókkal (ágyúkkal) Pozsony megszállására expediálta volna, azon alkalmatossággal ő Nga levelit Rábaközben vévén, parancsolta, hogy Révay (Gáspár, báró) és Orbán Czeller (Czelder) Uram (gyalog-) ezereit általküldjem (a Dunán) ő Nga mellé: *mert olyan helyre fog szállani, hogy az német futva gyün vissza Esztergam alól.* De azután, a mint hallottam, *a pozsonyiaktól bizonyos ezer forintokat vett föl ő Nga, s nem oda szállott, hanem valami Cziczerdorff (Zistersdorf) nevű város alá,* — mellyel osztán mint bánatott? elfogott bécsi novellákból (újságokból) is olvastam».

Mennyi s miféle pénz vala az a pozsony-városiaktól nyilvános alku szerint fölvett összeg? — mert hisz a dolog nem titokban történt, — elmondja Dobay a maga vallomásában:

«*Ad 3-tum.* Azon (pozsonyi) alkalmatossággal ő Ngával nem voltam, mivel még az mely nap a német megszállotta Esztergomot: az nap bocsájtattam hazafelé, s mind idehaza voltam, s így bizonyost nem tudhatok; hanem hallottam Generál-Adjutant Kardos István Uramtól, az ki maga küldtetett volt Mlgos Generális Uram ő Nga által Szent-Györgyben vagy Bazinban, s hozzája jöttek ki Pozsonyból *Reszler*¹⁾ másokkal — kiknek neveket nem tudom, — *s úgy egyeztek meg a szállók megszedetése iránt ötezer rhénes forintokban,*²⁾ mely pénzt ki is fizették; kívül (melyből) az Mlgos Generális adott Gyürky Pál (vezérőrnagy) Uramnak is 500 rh. frtokat s Ocskay (dandárnok) Uramnak is annyit, s még

¹⁾ Reszler Farkas pozsonyi híres ügyvéd, előbb gr. Bercsényiéknek is ügyvédje; jó magyar, a ki titokban híreket küldözött ki Pozsonyból a kurucz tábornokoknak, főként Bercsényinek.

²⁾ Ez akkor szokott eljárás volt; a leszüretelhetést a körülzárolt labancz városoknak, pl. Budának, Esztergomnak, Győrnek, Sopronynak és így Pozsonynak is, bizonyos kölcsönösen megállapított váltságdíjért engedték meg a kuruczok. E pénz aztán, — melyről nyílt számadást vezettek, — az illető vezénylő-tábornok, tiszték és katonaság között oszlott meg, a hadi nyereség fölosztására nézve megszabott mód és arány szerint.

másoknak (főtiszteknek) is, de kinek mennyit? nem tudom; *de, hogy az iránt múlt volna el Pozsony bombardírozása, — nem hallottam.* Ezt legjobban tudhatja említett Kardos Uram és Ocskay Uram ezerebéli Stupawsky nevű főhadnagy. — Hogy Starmberghez valakit küldözött volna ő Nga: az iránt sem nem tudok, sem semmit nem hallottam».

Mi volt légyen voltaképeni oka annak, hogy Pozsony városa bombázatását s a vár hadi csellel kézrekerítésének Riviére útmutatása szerinti megkísérlését Forgách, a fejedelem határozott parancsa, írott hadi rendelete ellenére elmúlasztotta?... Mind maig mélységes titok, s tán az is marad örökre, — hacsak az Andrassy István és Dobay László által megnevezett — és bizonyára szintén kihallgatott — többi tanúk valamelyikének vallomásai föl nem derítik valaha, ha ugyan még előkerülnének. Mert több tanúvallomást Forgách elfogatása és póre ügyében, e most ismertetett kettőnél nem ismerünk, nem is tudjuk, hogy fönmaradt volna. Annyi bizonyos, hogy azzal az 5000 frt szüreti váltságdíjjal — melyet még, mint látjuk, tisztársai s hadaival megosztott, — a büszke és dúsgazdag Forgách megvesztegethető nem volt, nem lehetett; a minthogy jellemző erre nézve Dobay vallomása: *«hogy ez iránt múlt volna el Pozsony bombardírozása, nem hallottam».* Tehát a tábornokot ezzel nem is gyanúsították, legföljebb az ellene elfogult Andrassy, s még néhányan olyanok, a kik a viszonyokat közelebbről nem ismerik vala. ¹⁾

A mi a koronczai csatát, vagyis az ezt megelőzött hadmozdu'atokat illeti: itt Andrassynak még egy vádjára kell felelnünk, arra t. i., hogy Forgách miért szállította el táborát a győr szentmártoni hegyek alól, úgymint Baráti, Nyúl tájáról, akkor, midőn Heister a péri tónál foglalt állást, mondván Andrassynak: *«Ez nem jó hely a hol vagyunk, hanem el köll mennünk!»* *«Annyiból*

¹⁾ Ilyen volt az ekkor — 1706 ősszel — Selmeczbányán tartózkodó *Vizaknai Dr. Briccius György*, ki naplójában (egyébként csak közhírből) ezt jegyzé be: *«Ezalatt a Dunáninnen való hadaknak praeficiáltatván Forgács Simon, Pozsonyt vitatja, de a pénz által corrupáltatik, és alkalmatosságot adván a németnek, Leopoldba (Lipótvár) élést visznek, Esztergomot is visszaveszik».* (L. az idézett naplót, Szabó Károly és Szilágyi S. által kiadva, 104. l.)

pedig azon hely igen jó volt», — jegyzi meg Andrássy, — hogy az ellenséges tábor közlekedését Győr felé akadályozá és mert oda Pápa, a Kemenesalja s a Rábaköz felől élelmiszert kaphattunk. Forgách bizonyára meg is magyarázta Andrássynak: *miért nem tartá jónak ekkori állásukat?* De ezen okokat az utóbbi elhallgatja, csak sejteti ilyenek főnforgását eme szavaival: *«annyibúl pedig...»* Ám, ha a térképre tekintünk, Andrássy hallgatása daczára is megértjük és igazoltnak találjuk Forgách eljárását. Ha ugyanis ő Baráti táján fogad el Heister ellen csatát: kiteszi magát annak, hogy az esztergomi és komáromi labanczsággal megszaporodott győri cs. várórség csataközben kitorván, őt hátban támadja, és így serege két tűz közé kerül. Vagy, ha ez be nem következik is, és a kirohanás elmarad: csatavesztés esetén, — a mi mindenkor megtörténhetik, — az ő hadtestének egy ellenséges várra kell visszavonulnia, avagy a Dunának, Rábának szorítják. A kettő közül bármelyik ok elegendő volt arra, hogy Forgách baráti állását elhagyja és oly helyet válasszon, a hol tábora a Heisterétől délnek eshetik s hátterét a Bakony-hegység kiágazásai, a megkerülhetés veszélye nélkül, fedezik.

Forgách a koronczai csatát a fegyvernemeinek megfelelő, czélszerű rendelkezésekkel intézé, s úgy ő, valamint az újoncz hadsereg is, vitézül állta a tüzet. Hogy az ütközet végtére még is elveszett: nem öneki, hanem Károlyi elkésésének tulajdonítható. Forgách azután még sok hasznos hadi szolgálatot tön: Eger várát, Eperjest, Kassát, Szathmárt ő capituláltatta, német őrségeik nagyobb részét Rákóczi szolgálatába állani megnyeré; a kurucz néphadat fegyvelmezett, reguláris hadviseléshez szoktatta, magasb katonai kiképzésben részesítette; majd erdélyi főhadparancsnokká neveztetvén ki: Szamos-Újvárt, Bethlent, Tót-Váradját, Halmágyot, Dévát, Vajda-Hunyadot, Medgyest, — ez utóbbi véres, kemény ostrommal, — meghódítá, s a császáriakat Szeben, Brassó, Fogaras bástyái közzé szorítván, e három körülzárolt hely kivételével az egész tartományt Rákóczi hűségére hajtá. Sőt egy jól combinált s ügyesen végrehajtott hirtelen támadással a vöröstoronyi sánczot is hatalmába kerítvén, ezzel Szebennek egyetlen közlekedési vonalát úgy elvágta, hogy az immár teljesen és szorosan körülzárt Rabutin hadteste kiéheztetésnek vala kitéve.

Aminthogy ezen időben Erdélyt Bécsben már elveszettek tartották, s József császár hajlandónak nyilatkozott e tartomány trónjára bírt jogairól lemondani, csak hogy nem Rákóczi, hanem Savoyai Eugen herczeg javára. S midőn ez célra nem vezetett: a cs. fővezér gr. Herbevillének Erdély *minden áron* kierőszakolandó megsegítése tétetett föladatává. Ennek következtében fejlett ki aztán a zsibói ütközet (1705 nov. 13.); a mely hogy elveszett: abban a vitéztől harczott Forgáchoz, — ki ott a balszárnyat vezénylé és ki alól a harcban két lovat lőttek ki, — senkisémondotta hibásnak, hanem Károlyit, a ki ismét elkéselt, mint Koroncónál.

Forgách Zsibó után is birá a fejedelem bizalmát, — egész az esztergom-pozsonyi hadi-parancs megszegéseig. Ez aztán nyakát törte. Az elkapott, önféjű olygarcha ez alkalommal menthetlen vétket követett el; azonban meg is lakolt érette súlyosan, keservesen: négy évi nehéz várfogsággal, s dicsőséges katonai pályájának örökre bezáródásával.

A fejedelem a pörében összegyűjtött adatokat az országtanács elé terjeszté, s ez kénytelen volt elismerni, hogy Rákóczi kegyelmesen és Forgách régi, nagy családjának jó hírneve iránti kíméletből cselekszik, ha a tábornokot hadi törvényszék elé nem állíttatja, — mert okvetetlenül főbelövetésre fogna ítéltetni. Ettől azonban a fejedelem nagylelkűsége megóvta Forgáchoz, mint a kiről meg vala győződve, hogy hazafisága tiszta, s csak zabolázhatatlan, csökönnyös természete miatt esett vétékbe.

A büszke főúr a hosszas várfogság szenvedései alatt megtörtött. Munkácsi börtönéből, a megkegyelmezéseért közbenjáró unokatestvére, Bercsényi gróf által a fejedelemhez benyújtott könyörgő emlékiratában — melyet sajátkezűleg írt — töredelmesen kijelenti, hogy ámbár őt lelkiismerete «semmi rossz szándékról, annál inkább cselekedetről» nem vádolja: mindazáltal «törödelmes szívvel megvallja, hogy az német nemzet között megszokott heves és sértő beszédivel sok rosszat okozott, a mit nem akart, és a mi jót akart, végben nem vihette; meggondolatlanul az üdönek mivoltához, szólván, — tehetett és okozhatott nagy scandalumot az országban. Melyre nézve nemcsak az eddigvaló büntetését meg nem veti, — *de háladó szívvel veszi, megvallván azt, hogy az ilyen botrányoztató szavak az processusát (perét) igen megnehezíthették volna.*

Mire a fejedelem megszáván a magába tért embert, 1710 november 16-án visszaajándékozta szabadságát; egyszersmind szabad elhatározására bízta a hazában maradni, akár pedig őt — a viszonyok eshető balra fordultával — idegen országokba követni. És Forgách — lovagi jellemének díszére, becsületére, — hű maradván fejedelméhez, dús jószágai odahagyásával, a hontalan bujdosást választá, s tömérdek viszontagság után, számkivetésben halt meg Lengyelországban, 1730-ban.

Minden hibája: aristocrata gögje, önfejűsége, lépten-nyomon nyilvánuló bizarrságai mellett is, tetőtől talpig hű hazafi, buzgó magyar, vitéz katona, tanult és gyakorlott hadvezér, nagy irodalmi és társadalmi képzettségű, genialis szellemű, jó humorú ember volt, — kinek eleven, örökvidám kedélyét még a hosszas számkivetés keservei sem birták megtörni. A költő Zrínyi Miklós lángeszű katonai munkáit kortársai közül ő fogta föl, ő érté meg legjobban, — a minthogy ő is juttatá azokat először napvilágra, már ezzel is halhatatlan emléket állítva magának.

III.

A mi a koronczai csata mellékelt egykorú rajzát illeti: ez a Majna- Frankfurtban félévenként megjelent «*Relationes*» című évkönyv 1704-ik évi folyamából van véve, hol a donau-wörthi csata képével egy réztáblára metszve adatott ki. Mint látszik, császári hadmérnöki tiszt műve, a ki a magyarok fölállítását csak úgy találomra rajzoló, — ellenben Heisternek három harc-vonalból álló zárt alakzatait a valósághoz hiven: mert ez az azonoskori osztrák fölállítási módszernek s ugyancsak Heister 1704 december 26-iki nagyszombati ütközete csatarendjének tökéletesen megfelel.¹⁾

THALY KÁLMÁN.

¹⁾ Lásd ezt: «*A nagy-szombati harc*». Hadtörténeti epizód a kuruczvilágból, írta Thaly Kálmán. *Kömetzetű csata-térképpel*. Budapest, 1869. Lauffer Vilmosnál.